

Martin Ugalde. Gogo hotzez ihardungo ez zaiguna

Anjel Lertxundi

Garaia, 1976-12-23: 8-10.

"– Nora ua?

– Irun'a; goazemak!

– Zer egin bear dek ik Irun'en?

– Zer?... Ara!

Eta txori arpegi arek eskopeta bat erakutsi ziran, jostaillu bat ba'litz bezela: 'Mendira niak, guazen'..."

Hamalau urte nituelarik sortu zen gerratea. hasera batetan jolas iduritu zitzaidana –eskolik ez, inork ez genuen lanik etxean, eskopeta batzuk ganbarako zokotik...– beldurgarri egin zitzaidan berehala. Andoingo lehenbiziko heriotza ikusi nuenean, hain xuxen. Kontatua dizut heriotza hau nere "Iltzalleak" liburuan.

Andoaindik Hernaniara, eta frankistak zetoze, Donostiara, eta gertu genituela, Zarautzera eta Orio inguruan zirela, Mundakara, eta ez zirela urruti... Nere familiaren lehen errosario hau Bilbon amaitu genuen.

Kantauri itsasoaren bihotzeko goibeherek atsedean bat behar zuten, eta gogotik astindu dute Hondarribiko kalako hormada. Bion begiek bidasoa sinboloaren itsasoratze nagiari begiratzeko diote Martinen gelako leihotik.

Aita, bitartean, mendiz mendi, bere Smith pistolaz.

Bilbon Akademia batetan hasi nintzaizun zerbait ikasi asmoz, baina ez genuen pakerik.

Bilbo bonbardeatzen hasi zirenean, gurekin genuen aita, eta bi anaiok handik irten behar genuela eta Errusiarako bidea sortu zitzaigun Ingalaterrakoak agorturik genituenean. Anaia txikia bidali genuen. Zalantza askoren ondoren, noski.

Bilbo erortzeko hartan, Santander-era. Aita, galdua genuen berriz ere. Ama eta ni beste ehunkada emakume eta hurrekin "New Castel" itsasontzian sartu eta Frantziara pasa ginen.

Santander erori zenean, beldur ginen aitari zer gerta, baina bi eskutitz jaso genituen batera samartsu, anaiarena Errusitik, eta Euskadiko Gobernutik. Ongi ziren biak. Amak Barzelonara joan nahi aitarengana, eta han joan zitzaidan. Ni, berriz Euskadiko Gobernuaren eskutik lehen Donibane Garazi-ra eta gero Donibaneko ikastola batetara.

Sakabanaturik ginen berriro senideok.

"Izebari zituan itsas kataleju zar batzuek eskatu ta balkoitik mendi puntara begira egon zan luzaroan".

Aita Leridan zen bitartean, ama Barzelonan harrapatu eta Andoainera ekarri zuten. Aitak mendiz Espainiatik aldegin eta Venezuelara joateko bidea sortu zitzaion. Ez zekien Venezuela non zegoenik ere. Orduko pizkorrak Argentina eta Mexikora joaten ziren, Venezuela orduan,

39.an, herri pobrea bai zen. Venezuelara joan aurretik ama ikusi nahi zuela, eta Bidaso honen alde batetik bestera elkar ikus ahal izan genuen. Aita eta ni Biriatur, ama bestekaldetik bere lagun batekin. Karabineroak eta Guardia Zibilak agertu ziren arte. Nere ama bultzatuaz, eta ibiltzeko, eta ibiltzeko esanaz hartu zuten. Ikusten duzunez, hara nolako maitasunak datozkidan Guardia Zibilengandik.

Lau senide eta lau gurutzbide, munduko lau kalbario aldapatsuetan, aita Venezuelara joan zitzaigunean!

Eta hamar behatzak korapilatu ditu Martinek bere esku lehunetan, hitzaren indarra bere esku ahurren gordelekuan babestu nahirik.

"– Zer egiten ibili dan? ... Zuek al'dakizute? –esan omen zion Iñaxik. –Eta alako pekatua alda ba abertzalea izatea?"

Sortu zen gerrate mundiala ere. Refugiatuok alemanen alde irtengo ote ginenaren beldur frantsesak eta konzentrazioko kanpo batetan sartu ninduten; Tolosako adiskide batekin ihes egin eta Donibanera iritsi ginen.

Donibaneko plazan nintzen alemanak sartu zirenean. Denok bildu, ginduzten, eta munduko aukerarik ederrena jarri zidaten aleman haiek: Espainiara bueltatzea edo-ta alemanen harma-fabrika batetan lan egitea. Ama Andoainen nuela eta hala erabaki nuen etxeratzea. Zein luze egin zitzaidan Hendaiako zubia...! Andoainen, berriz, inork lanik eman nahi ez. Inoiz ez dut garai hartako begien gorroto eta hotzik ez ikusi, ez bihotzbarneratu. Laborden eman zidaten azkenean peoin lana.

42an soldaduzkara joan behar eta Tetuanera eraman ninduten merkantzia tren trakets batetan. Ateak seko hertsu, eta bero nardagarri, aztuna izan genuen hiru egunetako bidaian. Pisa eta gainontzekoak ere ohoi arteko zirrikituetatik egin behar izaten genituen.

Hiru urte egin nituen Tetuanen. Andoaineratu nintzenean, eta ama Venezuelarakotzetan zebilenez, nik ere bertarako bidea hartu nuen, nahiz eta haseran uzten ez zidaten, eta abogatu batengana jo behar izan nuen.

Orain, nere herrira etorri naizenean, garbi dakust herri hau ez dela lehengoa. Francok guztian irabazi izan digu, eta gauza asko ondatu digu.

Esan dizkidan gauzen esperientzi bezala ote zuen "Iltzalleak" liburua galdetu diot. Bere Venezuelako jokabidearen berri eman dit. "Eusko-Gaztedi"-ren sortzaile, "Euzkadi" hilerokoaren eutsagarri, euskarazko klase emaile, Euzko Etxe berriko eragile, ETA sortu berriarekin harremanetan PNV eta talde berriaren artean konponbiderik ba ote dagoen edo...

Bere hitzetan, "haiek geureganatu, edo-ta gu haienganatu" asmoa bete nahirik.

Nere eta Jokin Intza-k garai hartan aitaturako Gurdia Zibilekiko esperientziak azaltzen dizkizut liburu hortan. Konturatu zaitez orduan ere ba zela euskal erresistentziarik. Oraingo gazteek ezetz pentsatzen duten arren. Ez zen, noski, hura gaurko moduko erresistentzia. Orduko ia gazte guztiak gartzelan zeuden. 10 urte eta gehiago ere egonak badira. Nik ulertzen ditut gazteak, baina ezagutu ditut lehengoak ere, eta errespetagarri zaizkit, izan behar zaizkizue haiek ere. Ezinezkoa zaigu haiek ahaztea, gaurkoak haien seme eta ondorio baitira.

Martin idazlea da. Bihotzaren elurrak urtzen direlako gertatzen da. Ez dakizu nola den, baina esan nahi dituzu ikusiak eta biziak. Sarritan lhituak ikusten dituzu kale adiskide eta zoko ezagunak. Idazle zara.

USArako beka bat eman zidaten nere Venezuelako lantegian. Kazetaritzako "master" delakoa egitera joan nintzen. Betidanik izan dut idazteko grina. Larramendiren omenaldi batetan saritu omen ninduten lehenengoz Andoainen haurra nintzela, zazpi-zortzi urte; "Iltzailleak" ipuia dela-ta, Agirre lendakariaren eskuetatik hartu nuen lehen saria Caracas-en. Etxean ez zuten ongi ikusten nere afizio hau, ogia ekartzearen aurkako "afizio" deitua den gose ezin ase. Osmosis etengabe batetan bizi da gizona, eta ere gehiago, agian, idazlea. Euskal Herriko esperientziak adierazi nituen aipaturiko lanean, baina Venezuelan nengoenez, Venezuela ere maite nuen, eragin deigarri eta indartsu batek kutsatu ninduen eta ordukoak dituzu "Un real de sueño sobre un andamio", "Las manos grandes de la niebla", "Cuando los peces mueren de sed"... "Elite" astekariko zuzendari izendatu ninduten, eta "El Nacional" egunkarian ere egin nuen lanik franko. Garai hartakoak dituzu nere Venezuelako ipuin eta erreportaje sari nazionalak. Hegoamerikako sari bikainenetakoak.

Honelakoa duzu Martinen Venezuela: "Médanos de arena caliente, con su eterna brisa peinando cujies y acariciando espinas de cactus y otras matas que nacen y mueren sin apenas conseguir desprenderse de la arena" edo-ta. "No hay relojes para medir el tiempo que componer, porque ¿quién le gana al sol en eso?"

Esperientzi ikaragarria izan nuen langintza honetan. Kazetaritza ez da afizio soila, lan etengabea ere bada, eta berriak eman behar dituzu, baina berri hoiak hitz baten bidez ematen dituzu, hitza duzu zure tresna, zure mailu menderakaitza. Eta honetatik asko dakite hegoamerikarrek. Idazle onak, oso onak dira han. Espainiak ez zuen lortu era bateko konkistarik, ez bai zuen haien arimarik harrapatu. Herri bat konkistatzeko arima harrapatu behar da. Horra hor nola espainolen erru den gaur Hegoamerikak duen zatiketa, elkar ezina. Kolonizatzeak beti dira destruktibo, inoiz ez konstruktibo. Eta arima geratzen denean, hitza ere geratzen da, eta hitz horrek mirariak egin dezazke, ezagutzen dituzu ongi Márquez eta Lezama, Vargas eta Borges. Eta Carpentier haundia. (Cortazar ez, Cortazar-ek ez du haien indarririk, europarra da haren bihotza eta haren imajina). Benetan aberatsa da haien literaturgintza. Eta ez da artifiziala, hori ez!, bi zibilizazioek eman diote indar hori, ez da espainola soila, azalean hala bada ere, Hegoamerikaren arima ageri da nonnahitik. Inmigranteen aurkako kanpaina bat egin zen diktadore baten erortzea edo, obe, botatzea, izan zela eta. Inmigranteen alde irten nintzen erreportaje batetan. "Esta es la cara de la inmigración, si la inmigración tiene en verdad alguna cara definida; una cara que se parece como un hermano gemelo a otro a la del pueblo venezolano que sufre y trabaja. Y entre tanto inmigrante de compleja motivación, hay también en Venezuela una cara de muy definida trayectoria y merecedora del mayor respaldo: la de los exiliados políticos". Aitzakia nuen guztitan esaten eta egiten eta idazten nituen horrelakoak. Euskaldunok oso estimatuak ginen eta gera, han. Espainiako Embajadako haserre guztiak merio zirelarik ere.

"Eun eztarik batera emandako karraxi izugarri bat entzun zan".

Salgari izan nuen nere lehen idazle maitea, mundu bat ireki zidan, nik ezagutzen ez nuena artean, hamalau bat urte izango bai nituen. Soldaduzkatik bueltatu nintzenean, irakurtzeari ekin nion eta baita idazteari ere. "El Diario Vasco"-rako Andoain-go deporte kronikak egiten hasi nintzen. Baina ez zidaten euskal abizenak eta abar euskal ortografiaz ematen utzi. Giro itoa! Ez nuen gairik –futbolaz idatzi behar!– ez eta askatasunik ere. Venezuelak eman zidan neri idazteko askatasuna, imajinaren hegakada arina. Venezuelan ipuinlari oso onak daude. Ez dakit egokierarik izan duzun hango ipuinlariak ezagutzeko. Erreportajetatik gauza literarioetara eramanez ninduten haien irakurketek, eta senblantza moduko asko eta asko egin nuen. Pertsonaiaren perfila eman beharrak asko lagundu ninduen gerora nere ipuin eta nobelagintzan. Erreportaje hoiek abiatu ninduten nobelagintzara eta narratibagintzaren estrukturatzera.

"Por de pronto, y a pesar de estos signos ante la inminencia de la integración de Europa, lo único que aún es tolerado en el Estado español es citar autoridades eclesiásticas y encíclicas."

Irakurtzen dituzun guztiak dira influentzi. Batzuk aitortzen dituzu, beste batzuk ez hainbeste, eta asko eta asko oroimen ezean gaitzen zaizkizu betirako nahiz eta oso presentek egon zure obran. Influentzia ikusten dugun eta irakurtzen dugun eta entzuten dugun guztitik jasotzen dugu. Nahi ezta ere. Victor Hugo-ren "Los miserables" ere oso maitea izan nuen garai hartan, Euskal Herriari begiratu gero, hemengo egoera kulturala hain zitzaidan indar ahuleko, egia esan, ez nuen gehiegi irakurri. Euskeraz egindakoek ez zuten nere idazle nahia betetzen, Filosofia ere asko irakurri nuen. Garmar-en "Sugerencias" oso atsegina izan zitzaidan. Orain topatu nintzen arte. Toki askoz ere gehiago dute guk baino imajinazioarentzat. Gure mundua, hemen, European, eginagoa da. Haien gizartea oraindik erabat egin gabe dagoenez, ametsak gordelekurik gehiago dute haien egunerokoan. Denbora dute obserbaziorako. Ez da, beraz, imajina soil eta hutsa. Ikusteko molde berezi bat. Agian, ikasi behar genuke gure artegintzan haiengandik. Patxada ere falta zaigu eta... zaila da, benetan zaila gurea! Hala ere, haiek ez dute hain urte guttitan jasotako tekniko eta kultural bizitzaren aurrerapenak dastatzeko denbora posiblerik izan eta horrek arazo gogorak, larriak dakartzkio Venezuelako herriari. Digestio arazoa dute larriena. Bolivar-en hitzak ezagutzen al dituzu?: "Talento sin probidad es un azote".

"La semilla vieja"ko eskeintza gogoratu diot: "A Miren Itxaso, que tiene un año, a Unai Ona, que ha cumplido dos, y a Anamari, que me los ha traído". nekatuta dago Martín. Ia lau ordutako elkarrizketa adiskide eta lasai batetan ari gara. Ez dago Martin elkarrizketa baten aurrean, bere barrena isur dezan nahi duen lagun batekin baizik. Eta Anamari Barzelonan da, Miren Itxaso operatu behar dutela eta. Ez da denbora asko Anamarik Barzelonatik deitu diola "egunon" xehe baina sakonena eskainiaz.

Ni honera etorri nintzenean, eta arazo askoren ondoan etorri ere, harritura geratu nintzen. Idazle gazteak nagusi ziren literaturgintzaren eremuan. Gure literaturgintzaren lehengotasuna nagusitua zegoen, eta horrexek poztu ninduen. Bakoitzak bere testigutza ematen du. Orixek berea eman zuen bezala, eta asko pozten naiz zuek ere oraingoaren testigutza jori hori ematearekin. Hizkuntzarekiko zuen esperientziak liluratu ninduen. Rikardo Arregi aurkitu nuen lehenengoz. Haren gauzak irakurtzen nituen "Zeruko Argia"n. Gaurko gaiak erabiltzen zenituzten, eta batez ere, euskara, piska bat, bere molde zaharretatik ateratzen ari zen.

Eboluzionatzen. Giroak euskararen, pentsamoldeen, herri beraren berritzea zekarren. Garbi ikusi nuen hau honeratu nintzenean.

"Hombres de hasta veinte años de exilio íntegro tienen que ser buenos ciudadanos; siembra honrada en cualquier país donde hayan rendido su faena de hombres".

Hainbat artista duen gure herriak ez du oraindik ulertu idaztea ere arte denik. Gure herriko kultural eta literario lanak baztertu eta kondartzat lagatzen dira. Estimuloak behar dituzte euskal idazleek lanak egiteko. Gure herrian sentsibilitate hori falta da. Gaurko gazteria jendeak uste baino gehiago irakurtzen du, eta jendeak uste baino gehiago dago gaurkotua. Larraren hitz haik ez daitezela benetakoak gerta gure artean: "Nadie escribe porque nadie lee, nadie lee porque nadie escribe". Bestez, gramatikarekin idazten ari bazara, ez duzu inoiz gauza berririk esango. Gramatika ezagutzen duzunaren neurrian, gramatika hori puskatu beharrean aurkitzen zara. Eta hor non dabilen euskaldungoa.

Iraganeko denboraldien ondoren, han hemenka eta nonahi sakabanaturik zeuden putzu zikinak zuhaitzetako adar bilutsiak errainutu ezinean. Martin alaba ttikienarekin kanpora bazkaltzera joatekotan geratu da. Eraman nahi ginduen, baina, eta, tamalaren tamalez, ezin balezkorik eman. Eta behin batetan idatzitako hitz haiek gogoratu ditugu:

– Itsaso haundia dugu –esan zion goizean aitonari.

Eta aitonak bere pipa kiskalitik erantzun zion:

– Itsasoa beti da haundi, Piarres.